

Nasjonal og nasjonalistisk - et avgjørende skille

17. 3. 1993
103787

LARS ROAR LANGSLET

En sint innsender (22.12.) har hengt bjellen på katten: LRL er en skurk, for i 1972 uttalte han (mener innsenderen å huske) at å stemme nei til EF var å «vanære flagget»!

Man må være uvanlig fåmælt for å kunne huske hver setning man sa 20 år tilbake. Men denne har jeg iallfall ikke sagt – ganske enkelt fordi jeg ikke ville være i stand til å si den. Det jeg derimot kan ha sagt beske ord om den gang, var nei-sidens misbruk av nasjonale symboler som flagget og vardebrenning – med den underforståtte insinuasjon at ja-siden svek sitt land. Det opprører meg fremdeles. Og jeg håper inderlig at begge sider vil unngå slike eksesser i den EF-striden som kommer.

Jeg var barn i noen år da flagget måtte holdes gjemt. Det sterkeste bildet fra maidagene 1945 var nok alle de norske flaggene – livet ut vil de stå på erindringens netthinne hos alle som opplevet det. Den gang visste vi instinktivt: Flagget står for alt som samler oss. Det skal aldri brukes til å splitte, aldri som krigsbanner mot andre!

Det var uskyld over vår nasjonale jubel den gang. I dag er det ikke like enkelt å kombinere uskyld og nasjonalisme.

De siste årene er det blitt langt flere flagg i vår verdensdel. Gamle statsdannelser splittes opp, Europa-kartet må stadig tegnes på ny. Er det en vinning eller et onde?

De fleste av oss møter det vel med spaltet sinn: Vi har sterke nok røtter i vår egen nasjonalfølelse til å skjønne hvor umåtelig meget det kan bety for undertrykte folk endelig å få den selvbestemmelsen de har drømt om. Gammel urett må utsones før det på ny kan bli tid for mer samarbeid. Samtidig vet vi at stadig oppsplit-

ting utløser enda flere konflikter, og gjør fremtiden farligere, iallfall mindre forutsigbar, for oss alle. Med gru ser vi orglene av hat og etnisk nedslakting i det som var Jugoslavia. Og vi aner at de er erupsjoner av en understrøm som når som helst kan bryte frem andre steder.

Man kunne vri Marx' ord til overskrift på sluttfasen av det 20. århundre: «Et spøkelse går gjennom Europa – nasjonalismens spøkelse.»

Det kom like uventet som kommunismens sammenbrudd. Ingen av forrige århundres store tenkere forutså at det skulle bli et hovedproblem for vår generasjon. De fleste trodde tvert imot at nasjonalismen, og kanskje også nasjonalstatene, ville forsvinne. Nasjonalisme er «menneskehetens meslinger», sa Einstein.

Selv lå vi under for samme villfarelse da vi regnet med at fortidens etniske og religiøse konflikter i øst var blitt borte under sovjetregimet. Men da regimet falt, veltet de frem igjen med uforminsket kraft: Stalins brutalt påtvungne «proletariske internasjonalsisme» hadde gitt dem ny styrke i undergrunnen.

Så ble nasjonalismen vårt skjebnespørsmål. Hva bunner den i? Et konstant trekk ved menneskenaturen, en evig urkraft i forholdet mellom folkegrupper og nasjoner? Nei. Den er vel 300 år gammel, forteller historikerne. En så vidt uskyldig refleks som norsk patriotisme finner vi til overflod i Det Norske Selskab, men nesten ikke hos Holberg, og iallfall ikke hos Petter Dass.

«Nasjonalitetsprinsippet», som er nasjonalismens viktigste program – at enhver historisk definert «nasjon» har krav på sin egen statsdannelse – er enda yngre. Det brøt frem i begynnelsen av 1800-tallet.

Nasjonalismens historie skal ikke skrives her – den trenger mange bind og utallige nyanseringer. Poenget ved å nevne historien er dette enkle: Alt som formes og fenger i menneskenes sinn underveis, må tross alt kunne omformes, mildnes og kanskje mestres med tenkning og erfaring.

Det er et stort tap for vår tid at politisk filosofi er blitt en akademisk spesialitet, og dermed en vel bevart hemmelighet bak universitetenes murer. Vi kunne trenge klarsynte og uavhengige politiske tenkere, som gikk ut til almenheten med samme kraft som det 19. århundres politiske filosofer.

For den politiske tenkning i dagens Europa er neppe noe tema viktigere enn dette: Å belyse nasjonalismens ulike ansikter, skille godt fra ondt, fornuft fra ufornuft, og dermed gi veiledning til mange som føler seg rådvile, og som lett kan bli offer for demagogenes kyniske spill på følelser.

Det enkleste, men trolig viktigste skillet må trekkes mellom rotfast nasjonalfølelse og den aggressive nasjonalisme som vokser på å spre mistro og hat til «de andre», kanskje i refleks av indre usikkerhet.

Nasjonalfølelse næres av et folks felles historiske erfaring og kulturelle egenart, av vissheten om å ha røtter. Den som er rotfast, trenger ikke være aggressiv mot andre, men har overskudd til åpenhet og toleranse – krever bare samme respekt fra andre som han selv vil yte dem, på basis av likeverd.

Nasjonalismen, derimot, har alltid sin undergrunn i følelsen av å ha blitt fornædret, undertrykt, presset inn i en underlegenhet som utfordrer til selvhevdelse og hevsn. Nasjonalismen isolerer og bygger skiller, gjør «de andre» til synderbukker og fiender.

I en forvirret tid er det viktig for vårt åndelige immunapparat at dette skillet blir trukket langt klarere enn det vanligvis gjøres.

Nasjonalitetsprinsippet

Det bør også være en oppgave for politisk tenkning å forholde seg kritisk til «nasjonalitetsprinsippet». I de siste tiårene har det vært opphøyet blant de urørlige dogmer som vår tid hevdet å ha frigjort seg fra.

Men terrenget stemmer ikke med kartet: Det sies at bare tre – fire prosent av verdens befolkning lever i stater som svarer til FN-prinsippet om sammenfall mellom etnisk gruppe og statsdannelse. Og Europa? Vår verdensdel har alltid vært et lappeteppes av «nasjonaliteter» innenfor eller på tvers av statsgrensene. Trolig har det vært avgjørende for den kulturelle mangfoldighet som er et av Europas viktigste kjennetegn.

De fleste europeiske stater har hatt betydelige etniske/sproglige minoriteter, eller har likefrem vært konglomerater av ulike «nasjonaliteter». De problemer det kunne skape, måtte hele tiden mestres gjennom toleranse, kompromisser, vekst i politisk kultur. Det kan skrives en avskyvekkende tapsliste fra den prosessen, men også en liste over gevinster: De ufullkomne spillereglene det skapte for sivilisert sameksistens, har kanskje vært et av Europas viktigste bidrag til fred i verden.

De fleste vil enes om at velferd og fred er umistelige goder. Men hva ville konsekvensen bli for disse verdiene dersom alle stater i vår verdensdel etterhvert skulle legges på tegnebrettet, og alle etniske grupper innrømmes et ufravikelig rettskrav på å danne sin egen stat?